

ЮРИСДИКЦІЯ МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН ЩОДО АКТИВ АГРЕСІЇ

JURISDICTION OF THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE CONCERNING ACTS OF AGGRESSION

Касинюк І.В.,

*здобувач кафедри міжнародного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

У статті досліджено юрисдикцію Міжнародного Суду ООН щодо актів агресії. Встановлено підстави, за якими Міжнародний Суд ООН визначає наявність у нього повноважень розглядати спори між державами-членами ООН щодо вчинених актів агресії.

Ключові слова: Міжнародний суд ООН, принцип незастосування сили, акт агресії, обов'язкова юрисдикція, факультативна юрисдикція.

В статье исследована юрисдикция Международного Суда ООН касательно актов агрессии. Установлены основания, по которым Международный Суд ООН определяет, есть ли у него полномочия рассматривать споры между государствами-членами ООН касательно совершенных актов агрессии.

Ключевые слова: Международный Суд ООН, принцип неприменения силы в межгосударственных отношениях, обязательная юрисдикция, факультативная юрисдикция.

The jurisdiction of the International Court of Justice concerning acts of aggression has examined in the article. The grounds of the International Court's of Justice authority to consider disputes concerning committed acts of aggression between the member-states of the United Nations are established.

Key words: the International Court of Justice, principle of non-use of force in the international relations, compulsory jurisdiction, facultative jurisdiction.

Постановка проблеми. Парадоксально, але навіть сьогодні, незважаючи на такий тривалий термін функціонування ООН не існує юридично обов'язкового визначення однієї з ключових концепцій її Статуту. Загальновідомо, що однією з цілей Статуту ООН є прийняття «ефективних заходів» задля придушення актів агресії та інших порушень миру, але як матеріальний термін міжнародного договірної права агресія не визначена навіть у Розділі VII Статуту ООН («Дії по відношенню до загрози миру, порушень миру та актів агресії»). Тому виникають питання щодо того, яким чином Міжнародний Суд ООН (далі – МС ООН) встановлює свою юрисдикцію розглядати спори між державами-членами ООН у випадку вчинення саме акту агресії. З огляду на все вищенаведене можна стверджувати, що обрана тематика є надзвичайно актуальною, має теоретичне і практичне значення.

Стан дослідження. У доктрині окремі аспекти вказаної проблематики досліджували В.Ф. Антипенко, Й. Дінштейн, М. Політі, П. Бліщенко, В.А. Василенко, Н.А. Зелінська, І.І. Лукашук, Ю.В. Манійчук, Т.Л. Сироїд, О.В. Сенаторова, І.В. Фісенко, С. Саяпін, А. Кассезе, Дж. Кроуфорд та ін.

Метою статті є встановлення підстав визнання Міжнародним Судом ООН юрисдикції щодо спорів між державами-членами ООН, пов'язаних із вчиненням актів агресії.

Виклад основного матеріалу. Одним із головних органів системи ООН є МС ООН. Його було засновано Статутом ООН для досягнення однієї з головних цілей ООН – «проводити мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжна-

родного права, залагодження або вирішення міжнародних спорів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру». Тільки держави можуть бути сторонами спору, що розглядає Суд. До відання Суду належать усі справи, що будуть передані йому сторонами, та всі питання, спеціально передбачені Статутом ООН або діючими договорами та конвенціями. Рішення Суду є обов'язковими лише для сторін, що беруть участь у даній справі. Воно також є остаточним та не підлягає оскарженню [12].

Юрисдикція МС визначається:

1. *На основі заяв про визнання юрисдикції Суду обов'язковою (факультативна клаузула), переданих на зберігання Генеральному секретарю ООН (п. 2 ст. 36 Статуту МС ООН).* Відповідно до п. 2 ст. 36 Статуту Суду держави можуть у будь-який момент заявити про те, що вони визнають без особливої на те угоди, *ipso facto* щодо будь-якої іншої держави, що взяла на себе таке ж саме зобов'язання, за всіма правовими спорами. Заяви про визнання обов'язкової юрисдикції Суду мають форму одностороннього акта відповідної держави. Відповідно до п. 4 ст. 36 Статуту Суду такі заяви передаються на зберігання Генеральному секретарю, який надає копії таких заяв учасникам Статуту та Секретарю Суду [12].

2. *Якщо це зазначено у діючих договорах та конвенціях (п. 1 ст. 36 Статуту МС ООН)* (наприклад, відповідно до ст. 9 Конвенції про попередження злочину геноциду та покарання за нього від 1948 р., «спори між сторонами з питань тлумачення, застосування або виконання даної Конвенції, включаючи спори щодо відповідальності тієї чи іншої держави

за вчинення геноциду, передаються на розгляд МС ООН за вимогою будь-якої зі сторін спору» [9]). П. 1 ст. 36 Статуту Суду передбачає, що до відання Суду належать усі питання, спеціально передбачені договорами та конвенціями, які є чинними на момент відкриття провадження. У таких випадках юрисдикція Суду має договірну основу і Суд може прийняти до розгляду справу на основі письмової (односторонньої) заяви. В даному контексті можна виокремити дві категорії договорів: а) двосторонні або багатосторонні договори, що стосуються конкретного предмета (наприклад, торгівлі або повітряного транспорту) і містять положення про визнання юрисдикції суду щодо правових спорів відносно тлумачення або застосування цих договорів; б) двосторонні або багатосторонні договори, укладені спеціально задля мирного врегулювання спорів, що передбачають юрисдикцію Суду щодо будь-якого спору між сторонами, незалежно від предмета спору.

3. Визнання юрисдикції МС *ad hoc*.

Відповідно до п. 1 ст. 36 Статуту Суду до його відання належать усі справи, які будуть передані йому сторонами. У таких справах сторони виражають свою згоду на «одноразовій основі» за допомогою спеціальної угоди, яка має форму клопотання до Суду про розгляд конкретного обумовленого спору. Юрисдикція Суду визнається з моменту нотифікації цієї спеціальної угоди Суду.

Юрисдикція МС ООН щодо агресії також є факультативною, тобто він має юрисдикцію щодо даного міжнародного правопорушення тільки у випадку, якщо держава подала заяву про визнання її обов'язковою. Але слід зазначити, що на сьогодні МС жодного разу не встановив, що держава вчинила саме акт агресії і як наслідок не визнав свою юрисдикцію щодо саме актів агресії, але у його практиці були справи щодо порушення міжнародно-правової заборони застосування сили у міждержавних відносинах. Так, наприклад, у справі Демократична Республіка Конго проти Уганди (1999) позивач скаржився саме на вчинення акту агресії. ДРК визнала юрисдикцію у заяві від 8 лютого 1989 р., відповідно до якої «Виконавча Рада Республіки Заїру (тепер Конго) визнає обов'язковою *ispo facto* і без спеціальних угод у відносинах з будь-якою іншою державою». Відповідно до заяви, наданої 3 жовтня 1963 р., «уряд Уганди в свою чергу також визнав юрисдикцію Суду обов'язковою *ispo facto* і без спеціальних угод у відносинах з будь-якою іншою державою, що взяла на себе таке ж саме зобов'язання і на умовах взаємності». Тому заява проти уряду Уганди є прийнятною, як наслідок, Суд визнав свою юрисдикцію, але не конкретно щодо вчинення акту агресії, а щодо порушення принципу незастосування сили [3, с. 239].

9 квітня 1984 р. Республіка Нікарагуа подала позов до Міжнародного суду ООН, стверджуючи, що «США застосувала військову силу проти Нікарагуа, чим порушила норми міжнародного права». Не зважаючи на те, що США наголошувала, що дана справа є не підюрисдикційною Суду, він визнав

скаргу прийнятною. На думку Томаса Пакса (Thomas J. Pax), «це був безпрецедентний вибір на основі добре розроблених правових принципів, що регулюють питання юрисдикції Суду, що еволюціонували десятиліттями» [6, с. 471-472]. Суд зазначив, що «дана скарга є прийнятною з огляду на заяву, зроблену США відповідно до п. 2 ст. 36 Статуту Суду» [2]. Відповідно до п. 2, ст. 36 Статуту МС ООН «держави-учасниці даного Статуту можуть у будь-який час заявити, що вони визнають без особливої на те угоди, *ispo facto*, щодо будь-якої іншої держави, що взяла на себе таке ж саме зобов'язання, юрисдикцію Суду обов'язковою за всіма правовими спорами, що стосуються наявності факту, якщо його буде встановлено, що є порушенням міжнародного зобов'язання» [12]. Так, у 1946 р. США виступила із заявою про визнання обов'язковою юрисдикції МС ООН, але зробила застереження щодо спорів, що по суті належать до національної компетенції, яка визначається самою державою. Тобто, формально визнавши обов'язкову юрисдикцію Суду, США зберегла можливість за своїм розсудом уникати судового розгляду у кожному конкретному випадку. Після того, як Суд визнав свою юрисдикцію щодо даної справи, США відмовилась брати участь у судовому процесі. Однак, незважаючи на відмову США брати участь у розгляді, Суд продовжив розгляд справи без представника США [6, с. 472].

Можна констатувати, що у даній справі МС ООН визначив, що це питання є під його юрисдикцією та визначив, що США застосувала незаконні сили проти Нікарагуа, але вирішив, що врегулює питання щодо форми та обсягу відшкодування пізніше. У 1991 р. Нікарагуа відмовилась від позову та Суд регламентував припинення провадження у справі [2]. Результатом того, що Суд, незважаючи на застереження США, все ж таки визнав свою юрисдикцію, остання «вийшла» з-під його юрисдикції [7, с. 604]. «Невеликі менш розвинені» держави вважають, що діяльністю МС ООН непрямо керують «могутні» держави, такі як, наприклад, США або Великобританія. І коли йдеться про такі держави як США, то вони можуть вчиняти, так би мовити, «акти над правом». Така позиція невеликих держав ґрунтується саме на прикладі спору між Нікарагуа та США. Рішення Суду полягало у тому, щоб зобов'язати США припинити напади на Нікарагуа, але держава проігнорувала його [5, с. 3].

У справі щодо військових дій на території Конго (Демократична Республіка Конго проти Руанди) остання зробила заяву, що «найгрубіші порушення (прав людини та міжнародного гуманітарного права)», на які вона скаржиться, «є результатом актів збройної агресії, вчинених Руандою на території Демократичної Республіки Конго, що є кричущим порушенням суверенітету та територіальної недоторканості останньої, гарантованих ООН та ОАЄ». Суд зазначив, що Конго зробило заяву про визнання обов'язковою юрисдикції Суду відповідно до п. 2 ст. 36 Статуту Суду і вказало, що уряд Руанди «не зробив жодних заяв». Так, щодо своєї юрисдикції

Суд розтлумачив, що «відповідно до п. 2 ст. 36 Статуту Конго своєю заявою від 8 лютого 1989 р. визнано його обов'язкову юрисдикцію, а Руанда такої заяви не зробила, тому Суд буде розглядати питання щодо своєї юрисдикції тільки на основі міжнародних договорів». Таким чином, можна зробити висновок, що в даному випадку Суд знову не визнав свою юрисдикцію щодо вчинених актів агресії [1].

У справі щодо прикордонних та трансдондонних збройних дій (Нікарагуа проти Гондурасу) Суд визнав свою юрисдикцію, незважаючи на аргументи Гондурасу проти (1988 р.). Дана справа стосувалася спору між Нікарагуа та Гондурасом про дії озброєних банд на кордоні між державами. В якості підґрунтя для юрисдикції Суду Нікарагуа посилалася на «положення ст. XXXI Пакту, підписаного у Боготі, і на заяви, зроблені Республікою Гондурасом та Республікою Нікарагуа відповідно до п. 2 ст. 36 Статуту Суду». Крім того Нікарагуа заявила, що «може обґрунтовувати юрисдикцію Суду заявою Гондурасу від 20 лютого 1960 р.», а Гондурас, в свою чергу, доводив, що «заяву було змінено наступною заявою, переданою на зберігання Секретарю до того, як Нікарагуа подала свою скаргу». Оскільки у відносинах між державами-учасниками Пакту він є основним, то Суд насамперед вивчив питання про те, чи має від юрисдикції відповідно до ст. XXXI Пакту». Суд зробив висновок, що дана стаття «надає йому юрисдикцію і, що немає необхідності розглядати питання про те, чи міг би він мати юрисдикцію відповідно до вище зазначених заяв Нікарагуа та Гондурасу про визнання обов'язкової юрисдикції». Гондурас висував підстави задля недопущення заяви. Так, він наголошував, що заява, «є політично інспірованим, надуманим проханням, яке Суд відповідно до свого правового статусу розглядати не повинен». Крім того, «заява є розпливчатою, а твердження, що містяться в ній, надані без відповідних подробиць». Але Суд не погодився з Гондурасом і все ж таки визнав свою юрисдикцію у частині порушення принципу незастосування сили [11, с. 240-243]. Знову ж таки дії Гондурасу підпадають під кваліфікацію її дій в якості агресії відповідно до Резолюції № 3314 (1974), але Суд визнав свою юрисдикцію лише у частині порушення принципу незастосування сили у міждержавних відносинах.

У справі Югославія проти Бельгії Югославія 29 квітня 1999 р. подала скаргу про порушення судового провадження проти Бельгії через «порушення зобов'язання не застосовувати силу», обвинувачуючи цю державу у бомбардуванні території Югославії «разом з іншими державами-членами НАТО». Того ж дня вона звернулася до Суду з проханням винесення постанови про те, щоб Бельгія «негайно припинила застосування сили» та «утримувалась від будь-яких актів загрози силою та її застосування» проти Союзної республіки Югославія. В якості підґрунтя для юрисдикції Суду Югославія послалася на заяви, в яких обидві держави визнали обов'язкову юрисдикцію Суду (п. 2 ст. 36 Статуту Суду).

Далі Суд зазначив, що «його юрисдикція не розповсюджується автоматично на правові спори між державами» і що «один із основоположних принципів його Статуту полягає в тому, що він не може вирішувати спір між державами без визнання цими державами його юрисдикції». Щодо першої підстави його юрисдикції Суд зазначив, що судячи з положень заяви, Югославія обмежує своє визнання обов'язкової юрисдикції Суду «спорами, що виникають або можуть виникнути після підписання даної заяви по відношенню до ситуацій або фактів, що мали місце після пред'явлення заяви». Суд підкреслив, що «хоча Бельгія не висувала жодних аргументів у зв'язку з цим положенням, необхідно розглянути питання про те, які наслідки це може мати для його юрисдикції». Суд наголосив також на тому, що «достатньо буде визначити, чи належить момент виникнення спору, переданого йому, до періоду до або після 25 квітня 1999 р.». Суд встановив, що «бомбардування розпочалося 24 квітня 1999 р. і безперервно здійснювалося протягом періоду після 25 квітня 1999 р.». Таким чином, Суд не має сумнівів у тому, «що даний правовий спір між Югославією та Бельгією, а також іншими членами НАТО виник задовго до 25 квітня, тому він робить висновок, «що пред'явлені сторонами заяви не є підставою для його юрисдикції». Крім того Суд зазначив: «Щодо твердження Бельгії про те, що у світлі Резолюції 47/1 (1992) Генеральної Асамблеї ООН Югославія не є членом Статуту Суду, тому вона не може приєднатися до факультативної клаузули щодо обов'язкової юрисдикції, Суд встановлює відсутність необхідності розглядати це питання, беручи до уваги свій висновок, що дані заяви не є підставами для його юрисдикції» [4]. Як відомо, мету військової операції в Югославії було досягнуто шляхом бомбардування та застосування ракет. При цьому на визнання агресії не впливають мотиви нападу. Тому, на нашу думку, в даному випадку бомбардування, вчинені Бельгією разом з іншими членами НАТО, підпадають під кваліфікацію акту агресії відповідно до Резолюції № 3314. Югославія також подала подібні скарги і проти Канади, Франції, Німеччини, Італії, Нідерландів, Португалії, Іспанії, Об'єднаного Королівства, США, але в жодному випадку Суд не визнав своєю юрисдикції.

У квітні 1999 р. Федеральна Республіка Югославія подала позов до МС ООН проти Об'єднаного Королівства Великобританії та Північної Ірландії про порушення останньою зобов'язання не застосовувати силу. Так, уряд Об'єднаного Королівства Великобританії та Північної Ірландії звернувся до МС ООН з проханням «прийняти рішення і об'явити, що взявши участь у бомбардуванні території Федеральної Республіки Югославія, Об'єднане Королівство Великобританії та Північної Ірландії вчинило проти неї порушення зобов'язання не застосовувати силу проти іншої держави, а участь у навчанні, озброєнні, фінансуванні, оснащенні терористичних груп, так званої «Армії визволення Косово», є порушенням зобов'язання не втручатися у справі іншої

держави. Такі ж самі позови Республіка подала й проти всіх держав-членів Північноатлантичного альянсу (НАТО). Так, у своєму позові проти Об'єднаного Королівства Великобританії та Північної Ірландії представники від Республіки наголошували на тому, що остання порушила «зобов'язання не застосовувати силу», обвинувачуючи її у бомбардуванні території Югославії «разом з іншими державами-членами НАТО» [8, с. 129].

У даній справі Суд зазначив, що «Югославія не є державою-членом ООН та учасницею Статуту МС ООН,

тому не може встановлювати юрисдикційний зв'язок з учасниками Статуту шляхом подання заяви про визнання обов'язкової юрисдикції Суду» [11, с. 129].

Отже, можна зробити висновок, що через відсутність на міжнародному рівні юридично обов'язкового визначення поняття агресії, МС ООН зазвичай кваліфікує протиправні дії держав, що підпадають під Визначення агресії № 3314 в якості таких, що порушують принцип незастосування сили у міжнародних відносинах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Armed Activities on the Territory of the Congo (New Application: 2002) (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda), Jurisdiction and Admissibility, Judgment, I.C.J. Reports 2006 [Електронний ресурс]. – Р. 6. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&case=126&code=crw&p3=91> https://www.unodc.org/tldb/pdf/International_Jurisprudence/ICJ/Democratic_Republic_of_the_Congo_v._Rwanda.pdf
2. Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, 1991 (ICJ). [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6505.pdf>
3. I.C.J. Case concerning armed activities on the territory of the Congo. [Електронний ресурс]. – Reports and judgments, advisory opinions and orders). – ICJ. – 283 р. – Режим доступу до ресурсу: http://jurisafrika.org/html/pdf_idj-case-of-congo-against-uganda.pdf
4. Legality of use of force (Yugoslavia v. Belgium) / Application instituting proceedings filed in the registry of the Court on 29 April 1999 [Електронний ресурс]. – General List № 105. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/105/7155.pdf>
5. MUNDO 2013 Research Report / 4th Committee (Special Political and Decolonization). – 4 р.
6. Pax J Thomas J. Nicaragua v. United States in the International Court of Justice: Compulsory Jurisdiction or Just Compulsion? [Електронний ресурс]. / Thomas J. Pax // Boston College International and Comparative Law Review. – Vol. 8. – Issue 2. – 8-1-1985. – Р. 471-515 – Режим доступу до ресурсу: <http://lawdigitalcommons.bc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1426&context=iclr>
7. Posner Eric A., Figueiredo Miguel F. P. Is the International Court of Justice Biased? / Eric A. Posner and Miguel F. P. de Figueiredo // Journal of Legal Studies. – vol. 34 (June 2005). – Р. 559-630.
8. Summaries of Judgments, Advisory Opinions and Orders of the International Court of Justice 1997-2002 [Електронний ресурс]. – New-York: United Nations Publications, 2006. – 304 р. – Режим доступу до ресурсу: <https://books.google.com.ua>
9. Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього від 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/genocide.shtml
10. Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда (1948-1991) [Електронний ресурс]. – Нью-Йорк: ООН, 1993. – 286 р. – Режим доступу до ресурсу: http://legal.un.org/icjsummaries/documents/russian/ST-LEG-SER-F-1_R.pdf
11. Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда 1997-2002 гг. [Електронний ресурс]. – Нью-Йорк: ООН, 2006. – 298 с. – Режим доступу до ресурсу: http://legal.un.org/icjsummaries/documents/russian/st_leg_serf1_add2.pdf
12. Устав ООН и Устав МС ООН от 24 октября 1945 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.un.org/ru/icj/statut.shtml>